

فضای کسب‌وکار

دکتر ولی‌اله سیف *

۱. مقدمه

اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، در حالی که مدیران واحدهای اقتصادی نمی‌توانند تأثیر چندانی بر آنها بگذارند. محیط کسب‌وکار نامناسب، هزینه عملکرد بنگاه‌های اقتصادی را افزایش می‌دهد و باعث از بین رفتن انگیزه سرمایه‌گذاری و نیز عقب‌ماندن تولیدکنندگان کشور از رقابت جهانی می‌شود. بهبود محیط کسب‌وکار و رابطه آن با توسعه اقتصادی از اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی و در پی مطالعات هرئاندو دسوتو^۱ اقتصاددان پرویی مورد توجه قرار گرفت. دسوتو در تحقیقات خود به همراه یک تیم تحقیقاتی (شامل بیش از ۱۰۰ کارشناس حقوق، مدیریت و اقتصاد) دریافت که موانع

منظور از محیط کسب‌وکار، عوامل مؤثر بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی است که مدیران یا مالکان بنگاه‌ها نمی‌توانند آنها را تغییر داده یا بهبود بخشند. در تعریفی دیگر گفته شده است که محیط کسب‌وکار مجموعه‌ای از سیاست‌ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی است که بر فعالیتهای کسب‌وکار حاکم‌اند. ثبات اقتصاد کلان، کیفیت زیرساخت‌های کشور، کیفیت دستگاه‌های اجرایی، نظام وضع قوانین و مقررات، هزینه و امکان دسترسی به اطلاعات و آمار، فرهنگ و کار و عوامل دیگری از این دست، از عواملی هستند که عملکرد واحدهای

* مدیر عامل بانک کارآفرین.

محیط کسب‌وکار مجموعه‌ای از سیاست‌ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی است که بر فعالیت‌های کسب‌وکار حاکم‌اند

اصلاح محیط کسب‌وکار کشورها ارائه گردد.^۳ در بانک جهانی، پروژه بررسی فضای کسب‌وکار^۴ در کشورهای مختلف، از سال ۲۰۰۲ در دستور کار قرار گرفته است. این طرح که توسط بازوی توسعه بخش خصوصی بانک جهانی^۵ راهبری می‌شود، تأثیر قوانین و مقررات کشورها را بر فعالیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در طول دوره عمر آنها بررسی کرده و بر اساس شاخص‌هایی که تدوین می‌کند، کشورها را رتبه‌بندی می‌نماید.

اولین گزارش بررسی فضای کسب‌وکار بانک جهانی، در سال ۲۰۰۳ و با در نظر گرفتن ۵ شاخص و ۱۳۳ کشور منتشر شده است. در حال حاضر، ۱۱ شاخص و ۱۸۹ کشور در این بررسی حضور دارند.

۲. معیارهای اندازه‌گیری فضای کسب‌وکار

شاخص‌هایی که توسط بانک جهانی برای بررسی وضعیت فضای کسب‌وکار مورد استفاده قرار می‌گیرد، ۱۱ مورد است و هر کدام دارای اجزایی برای اندازه‌گیری هستند. این شاخص‌ها و اجزای آنها عبارت‌اند:

۱. سهولت کسب‌وکار (در حقیقت این شاخص، رتبه کلی کشور را نشان می‌دهد)
۲. شروع کسب‌وکار (که مربوط به ثبت شرکت می‌باشد)
  - تعداد مراحل^۶
  - مدت زمان

سخت و دیوانسالاری اداری در کشورهای مختلف باعث تبدیل شدن بخش خصوصی به بخش زیرزمینی، غیررسمی و غیرمولد شده و توسعه اقتصادی در کشورها را با مشکل مواجه کرده است. در پی تحقیقات دسوتو، مؤسسات گوناگون بین‌المللی تحقیقات مستمر و نسبتاً دقیقی برای شناسایی موانع تولید و سرمایه‌گذاری انجام داده‌اند و «بهبود محیط کسب‌وکار» به عنوان یکی از راهبردهای توسعه اقتصادی، مورد توجه قرار گرفته است.

امروزه چندین مؤسسه بین‌المللی، محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف را بررسی نموده و کشورها را از نظر مؤلفه‌های مختلف محیط کسب‌وکار، رتبه‌بندی می‌کنند. از مشهورترین این مؤسسات می‌توان به بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد، بنیاد هریتیج^۷ و واحد اطلاعات اقتصادی مجله اکونومیست اشاره کرد. در این گزارش‌ها - که تقریباً هر ساله منتشر می‌شوند - سعی بر این است که وضعیت کسب‌وکار در کشورهای مختلف بر اساس شاخص‌های کمی به تصویر درآید تا قابلیت مقایسه کشورها با یکدیگر فراهم شده و پیشنهادهایی به منظور

امروزه چندین مؤسسه بین‌المللی، محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف را بررسی نموده و کشورها را از نظر مؤلفه‌های مختلف محیط کسب‌وکار، رتبه‌بندی می‌کنند

۱. هزینه (به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی سرانه)
۲. حداقل سرمایه برای ثبت شرکت (به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی سرانه)
۳. اخذ مجوزهای ساختمانی (شهرداری/ برای ساخت انبار تجاری با استاندارد معین)
۴. استخدام نیروی کار
۵. ثبت دارایی/ اموال شرکت
۶. اخذ اعتبار

۱. شاخص مسئولیت‌پذیری^۸ مدیر عامل (۱۰-۰)
۲. شاخص سهولت شکایت از طرف سهامداران (۱۰-۰)
۳. شاخص توان حمایت از سرمایه‌گذار (۱۰-۰)
۴. پرداخت مالیات
۵. تعداد پرداخت‌ها (در سال)
۶. زمان (تعداد ساعت در سال)
۷. مالیات بر سود (درصد)
۸. مالیات نیروی کار و سهم کارفرمای آن (درصد)
۹. سایر مالیات‌ها (درصد)
۱۰. نرخ کل مالیات (درصدی از سود)
۱۱. تجارت برون‌مرزی
۱۲. اسناد صادراتی (تعداد)
۱۳. مدت زمان برای کامل شدن فرایند صادرات (روز)
۱۴. هزینه‌های صادرات (هزینه هر کانتینر)
۱۵. اسناد وارداتی (تعداد)
۱۶. مدت زمان برای کامل شدن فرایند واردات (روز)
۱۷. هزینه‌های واردات (هزینه هر کانتینر)
۱۸. اجرا و الزام‌آور بودن قراردادها
۱۹. تعداد مراحل
۲۰. مدت زمان (روز)
۲۱. هزینه (درصدی از مبلغ بدهی)
۲۲. انحلال کسب‌وکار
۲۳. نرخ بازگشت (درصدی از سرمایه شرکت)
۲۴. زمان (سال)
۲۵. هزینه (درصدی از اموال^۹)

۳. حاکمیت شرکتی و ارتباط آن با فضای کسب‌وکار

یکی از مواردی که در زمینه فضای کسب‌وکار دارای اهمیت فراوان است، حاکمیت شرکتی^{۱۰} است. فلسفه وجودی حاکمیت شرکتی در یک بنگاه، تضمین حفظ منافع ذی‌نفعان آن بنگاه می‌باشد. ذی‌نفعان بنگاه عبارت‌اند از سهامداران (کل یا خرد)، مشتریان و کارکنان بنگاه. فعالیت بنگاه باید به نوعی باشد که منافع تمامی آنها تأمین شود. بنابراین، رعایت قوانین و مقررات، پایبندی به اخلاق حرفه‌ای^{۱۱} و شفافیت اطلاع‌رسانی از مهم‌ترین مواردی هستند که در بحث حاکمیت شرکتی

۱. شاخص توان حقوق قانونی (۱۰-۰)
۲. شاخص عمق اطلاعات اعتباری (۶-۰)
۳. میزان پوشش ثبت اطلاعات [مالی] توسط بخش دولتی (درصدی از جمعیت بزرگسالان)
۴. میزان پوشش ثبت اطلاعات [مالی] توسط بخش خصوصی (درصدی از جمعیت بزرگسالان)
۵. حمایت از سرمایه‌گذاران (سهامداران جزء)
۶. شاخص شفافیت^{۱۲} مبادلات مالی (۱۰-۰)

۴. وضعیت ایران در شاخص‌های فضای کسب‌وکار (رتبه ایران در بین کشورها)

در آخرین گزارشی که توسط بانک جهانی منتشر شده است، رتبه ایران در فضای کسب‌وکار در سال ۲۰۱۱ در مقایسه با ۲۰۱۰ با ۲ پله صعود از ۱۳۱ به ۱۲۹ ارتقا یافته است. در این میان، شاخص‌هایی که تأثیر مثبت داشته‌اند عبارت‌اند از: شروع کسب‌وکار، اخذ اعتبار، اخذ مجوزهای ساختمانی، تجارت برون‌مرزی، اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای. در بین آنها بیشترین تأثیر مربوط به شاخص اخذ اعتبار بوده که ۲۰ پله ارتقا داشته است. سایر شاخص‌ها، به استثنای شاخص پرداخت مالیات، تأثیر منفی داشته‌اند و به عبارت دیگر، وضعیت آنها بدتر شده است. جالب اینجاست که شاخص شروع کسب‌وکار وضعیت بهتری پیدا کرده است، ولی وضعیت شاخص انحلال کسب‌وکار بدتر شده است.

بررسی روند تغییرات در سال ۲۰۱۱ نسبت به سال ۲۰۰۸ حاکی از آن است که شاخص‌های شروع کسب‌وکار، اخذ مجوزهای ساختمانی، تجارت برون‌مرزی، اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای و انحلال کسب‌وکار بهبود پیدا کرده‌اند، در حالی که وضعیت شاخص‌های ثبت دارایی، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران و پرداخت مالیات بدتر شده است. بنابراین، شاید بتوان نتیجه گرفت که سیاست کلی و واحدی برای بهبود فضای کسب‌وکار در ایران به اجرا در نیامده است، یا

رعایت قوانین و مقررات، پایبندی به اخلاق حرفه‌ای و شفافیت اطلاع‌رسانی از مهم‌ترین مواردی هستند که در بحث حاکمیت شرکتی مطرح می‌شوند

مطرح می‌شوند. در درون حاکمیت شرکتی، بخش تطبیق مقررات^{۱۲} به طور خاص رعایت قوانین و مقررات را در مؤسسه اعتباری مورد پایش قرار می‌دهد و در صورت مشاهده هر گونه نقض قوانین و مقررات، ضمن راهنمایی واحد اجرایی ناقض قوانین، رهنمودهای لازم جهت رعایت دقیق قوانین و مقررات را به واحدهای اجرایی مؤسسه ارائه می‌نماید. به طور خلاصه می‌توان گفت تطبیق مقررات در بانک یعنی «فرایند نظارت و کنترل برای تضمین عملکرد واحدهای اجرایی بانک مطابق با قوانین و مقررات ناظر بر عملیات بانکی و اخلاق حرفه‌ای، به منظور حفظ منافع سهامداران، مشتریان و کارکنان مؤسسه»^{۱۳} اطمینان‌داشتن سرمایه‌گذاران، به ویژه سرمایه‌گذاران جزء، به اینکه منافع آنها همواره مورد توجه بنگاه‌ها قرار خواهد داشت، فضای اعتماد و ثبات را در کشور گسترش می‌دهد. این موضوع می‌تواند به میزان قابل توجهی از ورود سرمایه‌ها به سفته‌بازی جلوگیری کند و در راه تولید و رشد اقتصادی مورد استفاده قرار گیرد.

جدول ۱- بررسی وضعیت فضای کسب‌وکار در ایران در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۸

ردیف	شاخص	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	تغییر در رتبه ۲۰۱۱ به ۲۰۰۸	تغییر در رتبه ۲۰۱۱ به ۲۰۱۰
۱	سهولت کسب‌وکار (رتبه کل)	۱۳۸	۱۴۲	۱۳۱	۱۲۹	+۹	+۲
۲	شروع کسب‌وکار (ثبت شرکت)	۷۸	۷۳	۴۹	۴۲	+۳۶	+۷
۳	اخذ مجوزهای ساختمانی	۱۶۴	۱۶۲	۱۴۴	۱۴۳	+۲۱	+۱
۴	ثبت دارایی	۱۴۷	۱۵۲	۱۵۴	۱۵۶	-۹	-۲
۵	اخذ اعتبار	۷۹	۱۰۹	۱۰۹	۸۹	-۱۰	+۲۰
۶	حمایت از سرمایه‌گذاران (سهامداران جزء)	۱۶۱	۱۶۴	۱۶۵	۱۶۷	-۶	-۲
۷	پرداخت مالیات	۱۰۱	۱۰۷	۱۱۵	۱۱۵	-۱۴	بدون تغییر
۸	تجارت برون‌مرزی	۱۳۷	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۱	+۶	+۲
۹	اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای	۵۵	۵۴	۵۴	۴۹	+۶	+۵
۱۰	استخدام و اخراج نیروی کار	۱۴۷	۱۳۷	۱۳۷	-	-	-
۱۱	انحلال کسب‌وکار	۱۲۱	۱۰۹	۱۰۸	۱۱۱	+۱۰	-۳

مورد توجه قرار گرفته است و البته هنوز مفهوم واقعی آن برای بنگاه‌ها و صاحبان صنایع روشن نشده است) ضروری می‌باشد.

۶. پیشنهادات و نتیجه‌گیری

پیشنهادات و نتیجه‌گیری مباحث فوق به صورت خلاصه عبارت‌اند از:

- مطالعه و بررسی موانع و مشکلات موجود فضای کسب‌وکار در ایران
- مطالعه اجزای شاخص وضعیت کسب‌وکار کشورهای موفق (به ویژه کشورهای همسایه) به منظور یافتن راه‌حلی برای بهبود فضای کسب‌وکار در ایران
- بازنگری در قوانین و مقررات
- توجه به مبحث حاکمیت شرکتی و الزام بنگاه‌ها به رعایت آن
- بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی از طریق در دسترس قراردادن و ارائه ارزان اطلاعات لازم در زمینه آغاز و انحلال کسب‌وکار
- حجم گسترده فعالیت اقتصادی دولت و مؤسسات وابسته دولتی/ شبه دولتی
- مورد آخر به صورت غیرمستقیم در فعالیت بنگاه‌ها تأثیر دارد. توجه ویژه به این موضوع، حتماً در بهبود فضای کسب‌وکار ضروری است و تأثیر قابل توجهی خواهد داشت.

پی‌نوشت‌ها:

- 1- Hernando de Soto
- 2- Heritage Foundation
- 3- www.khabaronline.ir/news-143517.aspx
- 4- Doing Business
- 5- International Finance Corporation (IFC)
- 6- Procedures
- 7- Disclosure
- 8- Liability
- 9- Estate
- 10- Corporate Governance
- 11- Professional Ethics
- 12- Compliance Officer

در آخرین گزارش بانک جهانی، رتبه ایران در فضای کسب‌وکار در سال ۲۰۱۱ در مقایسه با ۲۰۱۰ با ۲ پله صعود از ۱۳۱ به ۱۲۹ ارتقا یافته است

هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌ها و نهادهای درگیر وجود ندارد.

۵. موانع و مشکلات پیش روی بهبود فضای کسب‌وکار

همان‌گونه که در بخش قبلی اشاره شد، سیاست کلی و واحدی برای بهبود فضای کسب‌وکار در ایران به اجرا درنیامده است و یا هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌ها و نهادهای درگیر وجود ندارد. این عامل، شاید مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عامل در وضعیت فضای کسب‌وکار در ایران باشد.

به نظر می‌رسد به دلیل فقدان اطلاعات متقارن و پایین بودن سطح آگاهی عمومی از قوانین و مقررات، میزان موفقیت در کسب‌وکارها در ایران در سطح مناسبی قرار ندارد. شاید یکی از دلایل پایین بودن رتبه ایران در فضای کسب‌وکار بین سایر کشورها، همین موضوع باشد. البته این موضوع نیاز به بررسی و مطالعات جامع دارد.

در میان کشورهایی که در رده‌های بالا قرار دارند، کشورهایی مثل عربستان (رتبه ۱۱)، گرجستان (۱۲)، تایلند (۱۹)، بحرین (۲۸)، پرو (۳۷)، کلمبیا (۳۹) و امارات متحده عربی (۴۰) دیده می‌شوند. در انتهای جدول نیز عمدتاً کشورهای آفریقایی قرار دارند. در میان کشورهای خاورمیانه و همسایه ایران، تنها عراق (۱۶۶) و افغانستان (۱۶۷) پایین‌تر از ایران قرار گرفته‌اند.

بررسی اجزای شاخص فضای کسب‌وکار در ایران نشان می‌دهد که پایین‌ترین رتبه‌ها مربوط به شاخص‌های بسیار مهمی مانند حمایت از سرمایه‌گذاران (۱۶۷)، ثبت دارایی (۱۵۶)، اخذ مجوزهای ساختمانی (۱۴۳)، استخدام و اخراج نیروی کار (۱۳۷)، تجارت برون‌مرزی (۱۳۱)، و انحلال کسب‌وکار (۱۱۱) می‌باشد. در مقابل، بهترین رتبه‌ها مربوط به شروع کسب‌وکار (۴۲)، اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای (۴۹) و اخذ اعتبار (۸۹) می‌باشد.

می‌توان نتیجه گرفت که بازنگری در برخی از قوانین و مقررات از جمله قانون کار (که سالیان متمادی است مورد بحث است) و قانون صادرات و واردات، و توجه به مبحث حاکمیت شرکتی (که به تازگی